

סיכום – תולדות ישראל משיבת ציון ועד חתימת המשנה

סוכם על ידי גל אורדו, לפי הרצאותיו של ד"ר אייל ברוך, שנה"ל תשע"ג.

יחידה ראשונה – מבוא וכרנולוגיה

ברוב התקופה הנ"ל, בה נעסוק במסגרת הקורס, עם ישראל נמצא תחת שלטון מעצמות זרות, ורק למעט 77 שנים (מ-140 ועד 63 לפנה"ס) הייתה מדינה חשמונאית עצמאית.

את תקופה זו אפשר לחלק לשלוש תקופות: תקופת בית שני, תקופת המשנה, ותקופת התלמוד. לחלופין אפשר לחלק לארבע תקופות לפי המעצמה השולטת: פרסית, הלניסטית, רומא (וביזנטית בתקופה שלאחר הקורס).

בנושאים אלו, נתבונן בציטוטים של חוקרים העוסקים בתקופות השונות (ראה במצגת):

י בער מתייחס לתקופה גדולה מ-332 לפנה"ס ועד 640, שבה שולטים מעצמות מערביות ולא הערבים או הפרסים. הוא אומר שחורבן ביהמ"ק לא מפסיק את התקופה שכן לא היה זה אירוע מכריע ששינה לחלוטין את התרבות בארץ, אלא שזה חל עם הכיבוש המוסלמי.

ארץ-ישראל בתקופת בית שני, המשנה והתלמוד

538 – הכרזת כורש, ראשית שיבת ציון

332 – כיבוש אלכסנדר מוקדון

167 – גזירות אנטיוכוס, מרד החשמונאים

140 – מדינה חשמונאית עצמאית

63 – כיבוש פומפיוס (רומי)

37 – עליית הורדוס לשלטון

0

70 – חורבן בית שני

135-132 – מרד מר כוכבא

220 (לערך) – חתימת המשנה ע"י רבי יהודה הנשיא

ד שוורץ אומר שהחורבן דווקא כן מפריד בין תקופות שונות שכן עבור בני הדור מאורע החורבן היה כמעין חורבן העולם, ושזה היווה שינוי בתפיסת המקדש – ממקדש קיים לתקווה מחודשת לתקומתו.

בקורס זה נשתמש בסוגי המקורות הבאים:

1. **היסטוריים:** כדוגמת התנ"ך, חז"ל, היסטוריוניים וספרים חיצוניים.
2. **ארכיאולוגיים:** כגון ממצאים ארכיאולוגיים כתובים ותרבות חומרית. כמו כן, מקור בן התקופה ייקרא **ראשוני**, אחרת הוא ייקרא **משני**.

להיסטוריה כמו מתולוגיות, וכך **הגישה ההיסטורית הקלאסית** כוללת שישה שלבים:

1. איסוף מקורות.
2. ביקורת חיצונית של המקורות.
3. ביקורת פנימית של המקורות.
4. גילוי עובדות וניתוח המקור.
5. עריכת סינתזה עם מקורות אחרים.
6. העלאת מסקנות על הכתוב.

אלברט באומרטון אמר שאין כזה דבר היסטוריה אובייקטיבית, ושההיסטוריון מפרש את ההיסטוריה תוך הסתכלות על הקורה בהווה ומושפע ממנו. לטענתו, המחקרים הטובים יותר הם אלו שיוצאים מתוך השקפת החוקר אך חושפים את ההשקפה בעבר.

יחידה שנייה – הצהרת כורש ושיבת ציון

מקורות לתקופה זו:

1. **היסטוריים:** כגון ספרי המקרא (עזרא, נחמיה, זכריה, מלאכי, דברי הימים), ספרים חיצוניים (עזרא החיצוני, יהודית, טוביה – אלו לא המקוריים אלא תרגומים שנשתמרו אצל הנוצרים) וההיסטוריוניים בני התקופה (הרודוטוס).
2. **ארכיאולוגיים:** פפירוסים, מטבעות, חותמות.

ספר עזרא מחולק לשני חלקים:

1. בפרקים א-ו עזרא משמש כהיסטוריון, מתאר את האירועים שקרו לפניו - כתוב בעברית ובארמית. השילוב בין השפות, ייתכן והוא מראה על כך שבקטע זה שולבו כמה מקורות היסטוריים.
2. בשאר הספר הוא מהווה כמעין אוטוביוגרפיה על תקופתו של עזרא, כתוב בעברית. **בספר נחמיה** כלול רק קטע אוטוביוגרפי על אודות התקופה.

הרקע ההיסטורי להצהרת כורש

בשנת 586 לפני הספירה מחריב נבוכדנצר את בית המקדש הראשון. לפי ספר מלכים - נחרב בשבעה באב, ולפי ירמיה - בעשרה. הדבר יוצר טראומה גדולה בקרב העם, נכתבו על כך קינות - למשל תהילים קל"ז. בשנים 538-539 לפני הספירה כובש כורש את בבל, וכך פרס הופכת לאימפריה הגדולה ביותר.

על פי עזרא א, בהצהרת כורש, נותן מלך פרס ליהודים אישור לחזור לירושלים לבנות את ביהמ"ק, והוא גם נותן אישור לקחת תרומות והוא מחזיר ליהודים את כלי המקדש אותם החריבו הבבלים. בהצהרה, כורש למעשה נותן **אוטונומיה דתית** המתבטאת באפשרות לקיים פולחן.

באופן כללי, כורש נקט במדיניות של פיוס על מנת לשמור על שקט בממלכתו. הוא נוקט בגישה כזו גם כלפי עמים אחרים, כפי שאפשר לראות **בגליל כורש**. שם ניתנת חשיבות לייחוס ולכיבושיו של כורש, נאמר שהוא מלך בבל (מעמדה היה גבוה משל פרס). כורש מנסה להקל על מהלכי הכיבוש, ולכן הוא נותן חופש דתי ובתמורה מקבל תמיכה. למעשה, האימפריות נקטו בשתי שיטות - הגליית האליטה או מתן אוטונומיה. בבל בחרו בראשונה, ופרס בשנייה. לעומת זאת, בעזרא כורש הוא שחקן משני, רצונו של אלוהים גרם לזה.

לאחר ההצהרה, רק מעטים עלו. בעזרא א ניתנים הכלים לשבצר הנשיא, ובעזרא ג מופיעה הנהגה כפולה - ישוע בן יהוצדק, שהיה כבן, וזרובבל בן שאלתיאל (הנהגה מדינית, ייתכן שזה היה ששבצר, היה מזרע מלוכה). זוהי **דיארכיה**. בעזרא ג נאמר שהם פוחדים מהמקומיים, אך מתחילים בהכנות לבניית המקדש, ובפרק ד באה קבוצת אנשים "**צרי יהודה ובנימין**" שרוצים להצטרף לבניית המקדש, אבל זרובבל ואנשיו לא מסכימים. על פי הכתוב במלכים, אנו מבינים שאלו השומרונים - שכנראה ראו עצמם כחלק מעם ישראל, אבל זה לא היה הדדי. אט אט הנתק הזה התגבר והגיע לכדי איבה. ברגע שהשומרונים לא התקבלו, הם מעבירים את מקדשם להר גרזים, ומשנים את המסורת - בתורתם כל אזכור לירושלים הפך לאזכור להר גרזים. קבוצה נוספת היא עם הארץ (אנשים שלא גלו לבבל), מנסים למנוע מהעולים לבנות את המקדש על רקע מאבקי כוחות. משום הפרעות עם הארץ הם לא הצליחו לבנות את המקדש עד לעליית דריווש לשלטון.

על פי חגי א (18 שנים לאחר הצהרת כורש) - מובע כעס - הוא אומר שכל אחד בנה את ביתו, אבל מה עם בית אלוהים? הוא מאיים להעניש את העם. בעצם, הנביא מאשים אותם שהם לא רוצים שהמקדש יקום, ושהם יענשו - ולמעשה, עזרא נתן את עמדת הנהגה, וחגי את עמדת הנביא. וכך, בעזרא ה ניתן קטע בארמית/פרסית שבו נאמר שבעקבות נבואות חגי מתחילה בניית המקדש.

האימפריה הפרסית התפרסה על גבי שטח מאוד גדול - היא חולקה לנציבויות (אחשדרפניה) ובראש כל אחת מהן עמד האחדרפשתן. אלו חולקו למדינות, ובראש כל אחת מהן עמד הפחה. לפי פסוק 3, האחדרפשתן מבקש לראות מי אישר ליהודים לבנות. תתני (פחת עבר הירדן) לוקח את כל השמות והפרטים באשר לבנייה, ובמקביל שולח למלך דריווש בקשה לבדיקת העניין. דריווש אכן מוצא את הצו של כורש ומאשרר אותו מחדש. דריווש אף אומר לתתני שעליו לתת כסף לשם כך, ומחייב מימון הזבחים והפולחן, ואומר שכל מתנגד עונשו יהיה מוות.

הצהרת כורש שבעזרא, מופיעה פעמיים - בפרק א (בעברית) ובפרק ו (בארמית). בספר עזרא, כנראה שהמקור הוא בארמית. ההצרה שבפרק ו גם נראית מקורית, היא מתייחסת להיבט

המנהלי שבבניה, ואין בה התייחסות לאלוהים. ואכן, בניין הבית הושלם 70 שנה לאחר החורבן של הראשון, כפי שניבא ירמיה, וכנראה שבסופו של דבר גם המקומיים כיוונו להגשמת הנבואה.

יחידה שלישית - עלייתם של עזרא ונחמיה

עזרא ונחמיה עלו לירושלים כאשר המקדש היה בנוי. עזרא עלה ב-458, נחמיה ב-445. עזרא היה סופר וכהן, אך עלה כסופר (לא קיבל תפקיד דתי, אלא תפקיד מטעם המשטר לוודא שהדת אכן מתקיימת). המלך ארתחשסתא מחדש את האוטונומיה היהודית, מעניק לעזרא הסכמה למנות שופטים ודיינים, ואומר שמי שלא מקיים את הדת יענש על ידי המלך. עזרא מארגן סביבו מעין עלייה שנייה של סופרים, וכך אנו מסיקים שעל פי קטע זה סופר הוא מי שנועד ללמד את התורה וחוקיה. מובא בפנינו צוו של ארתחשסתא ואנו מבינים שלעזרא ניתנו תרומות וכסף למימון הפולחן, ניתן פטור ממסים לעובדי המקדש, ומטיל עליו למנות שופטים שישפטו לפי חוקי הדת. מערכת משפט זו מקבלת מעמד שווה לזו של האימפריה, ומי שלא מקיים חוקי התורה כאילו חטא כלפי המלך.

בשנת 445 אירע אירוע טרואמתי בירושלים, פליט מגיע לנחמיה ומספר לו על כך. בעזרא ד מתברר מהו אירוע זה - ההנהגה השומרונית שולחת אגרת לארתחשסתא, ויש מאבק מי האוכלוסייה המקורית (העולים או השומרונים). נאמר שביהודה נבנו חומות, והשומרונים מלשינים עליהם וגורמים למלך לחשוב שזוהי מרידה, וכך מתקבל צו להפסקת הבנייה, ובעקבות כך גם התקיפו השומרונים את ירושלים. נחמיה מנצל ההזדמנות שניתנה לו להגיש היין למלך כדי להעלות בפניו את הנושא. הוא מבקש להישלח ליהודה (באותו נוסח בו אסתר ביקשה מאחשוורוש), ומבקש אישור לבניית החומה ושיינתן לו ציוד. בעקבות כך, נחמיה מתמנה לפחה. למרות האישור, נחמיה חושש ולא מספר לאף אחד על החומות, הוא עורך סיורים בלילה, כדי שלא יראו אותו. למעשה, יש לנו סוג של זיגזג - ארתחשסתא, לבקשת השומרונים, מפסיק את העבודות, לבקשת נחמיה מחדש אותן, ונחמיה לא רוצה לעורר את השומרונים שנית כדי שלא יינתן שוב צו להפסקת העבודות.

בנחמיה ב 13-16 מתואר לנו סיור לילי של נחמיה, הוא עושה סיור מעגלי שאפילו לשריו הוא לא מספר עליו. נאמר שהוא עובר בבריכת המלך - וכנראה שהכוונה לבריכת השילוח. זה המקור היחיד בעניין ולכן קשה לנו ולכן קשה לנו לדעת את המסלול המדויק (יש כמה אפשרויות), ולמעשה עולה השאלה אם שופצו החומות שלפני החרבת הבבלים (תוואי מורחב, למשל כנאמר "והעיר רחבת ידיים") או שהוקם תוואי מצומצם חדש (שכן החומה הוקמה במהירות).

למרות הכל, התפשטה הידיעה על סיורי נחמיה אל סנבלט החורני, טוביה העמוני וגשם הערבי - פחות של אזורים שכנים, הם לועגים לנחמיה ומנסים למנוע את פעולותיו. עולה השאלה למה מפריע להם שיהודה מרחיבים את החומות? ייתכן שהם חששו שבהמשך יהודה תמרוד, תשתלט על האזור ותשלוט עליהם.

לצורך הקמת החומה נחמיה עורך גיוס כללי ומחלק את המתגייסים כך שכל כמה אחראים על קטע כלשהו בחומה. בסך הכל, בפרק זמן של 52 יום משוקמות החומות. כך, המושג **שר חצי פלך** שמופיע שם, מקבל שתי משמעויות - או האחראי על עבודת הכפייה, או שלכל חלק בחומה (היו 41, לפי משפחות הכהונה והאצולה) מונה אחראי.

בנחמיה ד נאמר שלמרות האישור הפחוות של האזורים הקרובים רוצים לתקוף את יהודה, ולכן במקביל לבניין החומה נחמיה מתכוון להתקפה - היה לו מודיעין לגבי תקיפת פתע, נאמר אפילו שביד אחת בונים ובשנייה מחזיקים כלי נשק, ושם שומעים שופר חייבים ללכת לשם מיד, כי שם המלחמה - היה גיוס כללי לצורך העניין.

יחידה רביעית - פעולותיהם של עזרא ונחמיה

רפורמה חברתית (נחמיה ה-ו)

באותה תקופה היו פערים חברתיים מאוד גדולים. השכבות החלשות זעקו, לנחמיה כאב לשמוע את מצוקתם ורוצה לטפל בזה. הוא מחלק מחדש את המשאבים, לא נותן לפערים לגדול, מבטל עבדויות לנוכרים. בספר נחמיה יש ביקורת ברורה על הפחות הקודמים לו, שלקחו מסים כבדים, והוא לא נוהג כמותם משום האמונה באל.

רפורמה דתית (נחמיה ח-י)

עזרא עלה להשלת חוקי התורה והוא אכן מוזכר כאן. המצב הדתי ביהודה היה גרוע, הם לא קיימו מצוות ולא ידעו את התורה. נחמיה משתמש רבות במושג הבנה, כדי להדגיש שהעם לא מבין את התורה.

- 1. קריאת התורה בציבור:** השניים מבצעים קריאה של התורה בראש השנה, והלוויים מפרשים לעם את התורה. אבל עולה השאלה איך מפרשים, ומכאן אנו מבינים שהלוויים למעשה למדו את העם את החוקים, שמירת שבת, המנעות מנישואי תערובת וכו'. בתקופת סוכות, העם מתדווע לחג לראשונה, ונאמר שבימי בית ראשון כולו לא נשמר חג הסוכות.
- 2. כריתת האמנה:** הכוללת ארבע התחייבויות עיקריות - שמיטה, שבת, איסור נישואי תערובת והסדרת התרומות למקדש. בעזרא ט, יש בעיה כל כך גדולה של נישואי תערובת עד כדי כך שעזרא מתחיל במנהגי אבלות, ובפרק י הוא עובר בין הבתים ומעוניין לגרש הנשים הנוכריות, אבל זה לא הצליח, ולכן נחמיה מעגן את זה באמנה.
- 3. הגדלת אוכלוסיית ירושלים:** בתקופת נחמיה, שני דורות לאחר בניית המקדש, העיר עדיין כמעט ולא יושבה. הוא ביצע **סינקאויקזים** - אכלוס כפוי, העביר עשירים מן האנשים, וכך הוא הביא לירושלים מעל 3000 גברים.

עולה השאלה, האם הרפורמות החזירו מעמד. נחמיה שימש פעמיים כפחה. נאמר שטוביה העמוני מנצל את זה שנחמיה לא היה (בין שתי התקופות) כדי לעשות קשרי ידידות ולהקים לשכה בירושלים, ואז נחמיה חוזר לירושלים ומעיף אותו. טוביה זהו שם יהודי, הוא רואה את עצמו שייך למקדש בירושלים ולכן גם רוצה לשכה שם. נחמיה סוקר את הצרות אשר נוצרו בהיעדרו:

- הם חזרו לחלל שבת, אפילו הדרגים המנהליים עשו זאת.
- ממשיכים בנישואי תערובת, הילדים כבר לא מדברים עברית אלא בשפה הנוכרית, ושוב נחמיה מחייב לא לשאת נשים נוכריות.

נאמר שאפילו אלישיב הכהן הגדול מתנגד לנחמיה, הוא מידד עם טוביה, בנו מתחתן עם בתו של סנבלט החורני - ולכן אנו מסיקים שהפחות האחרים מתנגדים לחומת ירושלים ולרפורמות כי הם רוצים השפעה, מסיבה פוליטית.

פפירוס יב

עקב מחסור במקורות היסטוריים אנו פונים למקורות ארכיאולוגיים. יב הוא אי במרכז הנילוס בו נמצאו ממצאים מהם עולה שהייתה שם קהילה יהודית של חיילים בצבא פרס. יש לנו שם מסמך ממנוט עולה שהיה קיים שם מקדש, ואז הוא נחרב על ידי כוהנים מקומיים, ותושבי יב שולחים מכתבים לפחות של יהודה ושומרון בבקשת עזרה לבנותו מחדש. בקטע מתוך מכתב שנשלח לפחת יהודה, נאמר שכאשר נסע ארשם הפחה של מצרים, הרסו להם את המקדש. המכתב שנמצא נשלח 3 שנים לאחר החורבן - נאמר שהם שלחו עוד מכתבים אבל לא ענו להם. הם אומרים שהם נהגו להקריב במקדש קורבנות אבל הם לא עושים זאת עוד כי אין להם איך.

כתשובה, שולחים פחות יהודה ושומרון (בגוהי ודליה בהתאמה) שהם מוכנים לסייע להם, ושהמנחות והלבונות יוקרבו שם כרגיל, אבל אסור להקריב שם עולה (הקרובן הבשרי היחיד) - את העיקר הם לא מתירים. ייתכן שזה כי לא רצו להתגרות יותר מדי במקומיים במצרים או כדי שהמקדשים לא יהיו שווי ערך. אבל מנקודת המבט של יב, באותה תקופה יהודה ושומרון היו

שקולות, ועולה השאלה למה נוצר נתק בהמשך. כמו כן, נמצא גם **פירוט קאולי (אגרת הפסח)** - זו אגרת שנשלחה לאשרם על ידי חנניה פחת יהודה, בו מודיעים לו ולאנשי יב על קיום חג הפסח ונותנים הוראות מתאימות. הפנייה היא למעשה אל פחת מצרים כדי שיאשר ליהודי יב את קיום החג, וככל הנראה לא מיועד להודיע ליהודי יב על החג - שכן גם ביהודה הרמה הדתית הייתה ירודה, ולכן אין להסיק שמשם מגיעות הדרשות על מתי החגים.

יחידה חמישית - התקופה ההלניסטית

אלכסנדר מוקדון כבש שטחים נרחבים מהאימפריה הפרסית, ביניהם את יהודה. לאחר כיבושו, החלה תקופת הדיאדוכים - 21 שנות מאבק בין ירשיו, עד שלבסוף הוחלט על חלוקה למספר אזורים, לכל אחד שליט משלו. כאן שלטה הממלכה התלמית ולאחר מכן הסלבקית, ולאחר המרד מתחילים החשמונאים לשלוט.

בחזרה לקרוב אלכסנדר מוקדון, פיליפוס מוקדון (אביו) מאחד את יוון יחדיו (עד אז זו הייתה מחולקת לפוליסים) ואלכסנדר מוקדון הוא שביצע את הכיבושים. הוא נהל שלושה קרבות עיקריים - קרב גרניקוס (צפון מערב אסיה), איסוס (דרום מזרח הודו), גאוגמלה (בבל). לאחר קרב איסוס, עומדות בפניו שתי בחירות - להמשיך מזרחה לפרס, או דרומה לסוריה, ארץ ישראל ומצרים. הוא בוחר דרומה, לאזור עם ימות, כדי לחדש המלאי לצבאו ונטרול ערי בחוף. בצור הוא נתקל בהתנגדות קשה, ולוקח לו שבעה חודשים לכבוש אותה - היא הייתה אי והוא חיבר אותה בצורה מלאכותית ליבשה. לאחר מכן, הוא ממשיך דרומה ללא התנגדות, למעט בעזה אותה לקח לו חודשיים לכבוש. במקורות החיצוניים, אין תיאור של מה שקרה בין לבין, אבל במקורות יהודיים יש עדות למפגשים כאלו - בכתביו של יוסף בן מתתיהו ובמגילת תענית.

מקור של יוסף בן מתתיהו: סנבלט (פחת שומרון) שומע שאלכסנדר כובש, הוא בא אליו לצור ונכנע בפניו. הוא אומר שחתנו הוא בנו של הכוהן הגדול, וסנבלט רוצה לבנות מקדש נוסף לשומרון, והוא אומר שזה יועיל לאלכסנדר שכן היהודים כבר לא יתאחדו סביב מקדש יחיד. חוקרים אומרים שכאן יש דמיון רב לנחמיה י"ג, ויש בו יסודות אגדתיים רבים, ומכאן חלקם מסיקים שטקסט זה אינו היסטורי או התבלבל במאורעות. יוסף בן מתתיהו גם אומר שסנבלט בוגד - והרי גם לו יש מניע לומר את זה, עוד דבר שמוריד מאמינות המקור.

ידוע הכוהן הגדול, בניגוד לסנבלט, מחכה שאלכסנדר יגיע אליו. בחלום אלוהים נתגלה אליו ואמר לו להכין קבלת פנים יפה לאלכסנדר, וכשזה מתקדם מכיוון עזה לירושלים, השניים נפגשים בהר צופים וזו נערכת. כשאלכסנדר רואה את קבלת הפנים הוא משתחוה כלפי הכה"ג באומרו שהוא משתחוה כלפי אלוהים, שכן בחלומו הופיע אדם שכיוון אותו עם אותו בגד כמו זה של הכה"ד. הכה"ג מבקש מאלכסנדר שירשה להם לקיים את מנהגיהם, פטור ממסים ואישור פולחן זה מסכים.

סכוליון (פירוש) מגילת תענית: ביום הר גרזים (21 בכסלו) השומרונים מבקשים מאלכסנדר היתר להמשיך לקיים את בית המקדש שלהם, וזה ניתן להם. שוב אלכסנדר רואה את שמעון הכה"ג בבגדיו ומשתחוה לו, ונותן לו לבקש כרצונו - וזה מבקש שמקדש היהודים יהיה היחיד כי השומרונים הטעו אותו, ואלכסנדר לבסוף נותן לו רשות להרוס את מקדש השומרונים.

מקום המפגש	צופים	אנטיפטרוס
כהן	ידוע	שמעון הצדיק
מקדש שומרוני	לא קיים	קיים

במגילת תענית הכתוב לא ייתכן, שכן גם אז אנטיפטרוס לא הייתה קיימת (ייתכן שהכוונה למקום בו היא תוקם) וגם כי שמעון היה בתקופת החשמונאים, וגם נאמר כי אז נהרס מקדש השומרונים למרות שזה נעשה רק במאה לספירה בערך.

כמו כן, ידוע שלאחר כיבוש ארצות זרות אלכסנדר מוקדון הקריב קורבנות במקדש המקומי, לכן סביר שאלכסנדר מוקדון פגש את הכהן הגדול, ואולי אין אמת בסיפורי המסגרת אבל יש אמת בתוכן. לכן, ייתכן שזהו מקור אוראלי - שעבר מפה לאוזן עד שנכתב.

בכתביו של הסופר הלטיני הקטיוס רופוס, אנו למדים שהשומרונים מרדו באלכסנדר מוקדון. אבסיוס גם מזכיר מרד זה וגם את המפגש בין הכה"ג לאלכסנדר מוקדון, ופפירוס ואדי דליה חושף שמרד זה אכן קרה. נמצאו שם גם בולים עליהם נכתב "ישעיהו בן סנבלט פחת שומרון" והם לא מתוארכים לתקופתם של עזרא ונחמיה, ומכאן אנו מסיקים שאולי יש אמת בסיפורו של יוסף בן מתתיהו, והשם סנבלט נפוץ באליטה השומרנית. במקור נוסף, יוסף בן מתתיהו אומר שהשומרונים הם דו פרצופיים ולא מחשיבים עצמם ליהודים אלא אם אלו במעמד גבוה (כפי שהתייחס אליהם אלכסנדר).

עם זאת, נתייחס כעת לסוגיית המקדש השומרני. לפי יוסף בן מתתיהו, המקדש השומרני הוקם בשנת 332, לאחר המפגש עם אלכסנדר, אבל לפי מגילת תענית, הוא היה קיים עוד קודם לכן. בחפירות ארכיאולוגיות בהר גרזים אכן התגלה מקדש זה, והקמתו מתוארכת לתקופה הפרסית, לפני הגעת אלכסנדר. חוקרים מסוימים אומרים שהבקשה של סנבלט לאשר להם להקים מקדש היא למעשה רטרואקטיבית, ואנו רואים שיש ניתוק ארוך שנים בין היהודים לשומרונים.

יחידה שישית - הלניזציה, הרקע למרד החשמונאים ותחילת המרד

הלניזציה היא השפעה יוונית, תהליך שמתחולל כתוצאה מפגישה בין תרבות מזרח למערב. מאפייניה היו:

- הפצת השפה והתרבות היוונית
- יוונית הפכה לשפה הסטנדרטית.
- מיזוג תרבותי תחת חסות השפה היוונית - של מזרח ומערב.
- קליטת התרבות היוונית בשטחי הכיבוש במינונים שונים
- סינקרטיזם: איחוד קהילות ואלהויות, מיזוג ושילוב של יסודות בפולחן.
- אלכסנדר שאף להשיג "אחוות בני אדם", שכללה עבדות, וכך נולד המהלך האתני שמוביל למיזוג בין היוונים לאחרים.

אלכסנדר מוקדון לא השאיר אחריו יורש ואז במשך שנים רבות היו מלחמות ירושה, אשר היו קרויות **מלחמות הדיאדוכים**. במשך מרבית התקופה (בין 322 ל-301) הייתה ארץ ישראל תחת שלטון אנטיגונוס מונופתלמוס, שהיה מפקד צבא מקדוניה, תוך נסיונות כיבוש רבים של תלמי. כך, ב-301 לפני הספירה חולקה האימפריה לארבע ממלכות:

- תלמי (מצרים וארץ ישראל).
 - סלווקוס (סוריה).
 - ליסימכוס (תורכיה).
 - קסנדרוס (מוקדון).
- סלווקוס לא מכיר בכיבוש תלמי את ארץ ישראל (שנעשה בזמן הקרב המכריע מול אנטיגונוס, בו הוא הוכרע ונהרג ואילו הוזמנו כל שאר היורשים, אליו תלמי לא הגיע כי הגיעו אליו שמועות שאנטיגונוס כבר ניצח בקרב).
אצל יוסף בן מתתיהו יש תיאור של האופן בו תלמי כובש את ארץ ישראל - הוא תוקף בשבת, כדי שלא יתגוננו, אבל למרות זאת תלמי חש צורך לעבוד עליהם ולהראות כאילו הוא בא להקריב קורבן.

על רקע המחלוקות בין סלווקוס לתלמי, יורשיהם ניהלו מלחמות קבועות על השליטה בארץ ישראל, עד שבסופו של דבר בית סלווקוס עלה לשלטון בה. תלמי שלט בארץ ישראל מ-301 לפנה"ס ועד 200 לפנה"ס, אז כבשה סלווקוס. הממצא הארכיאולוגי הכמעט-יחידי מאותה תקופה היה **הפפירוסים של זנון**, שביקר בארץ ישראל בשנת 259 לפנה"ס.

כאמור, אי ההכרה בשלטון תלמי בארץ ישראל גרמה לסדרת **המלחמות הסוריות** בין יורשי תלמי וסלבקוס (סלבקוס עצמו לא נלחם בתלמי על רקע זה). במלחמה החמישית, היא מלחמת פאניס, ניצח בית סלווקוס - באותה הזמן היו במצרים, בה שלט בית תלמי מרידות והועלו שם לשלטון פרעונים מקומיים. מי שמלך בסלווקוס באותו זמן הוא אנטיוכוס השלישי. זה היה סבלני ליהודים, בעוד שבנו, אנטיוכוס הרביעי, היה זה שהטיל את גזירות הדת, שנחשבו לדבר מאוד יוצא דופן באותה תקופה.

יוסף בן מתתיהו, בקדמוניות היהודים, אמר שהיהודים סייעו לסלבקים ואף גרמו לסילוק התלמיים מאחת המצודות ליד הר הבית. נאמר שכתודה לכך הסלבקים מכירים בפולחן וגם מממנים שיפוץ במקדש ובירושלים. יש הכרה בחוקי הדת ומתן אפשרות לניהול משטר לפי חוקי התורה. מכאן אנו מסיקים שאכן אנטיוכוס השלישי נתן כתב זכויות רחב, וכמה שנים לאחר מכן המצב מתהפך.

התקופה ההלניסטית המאוחרת, ותקופת החשמונאים, בהן נעסוק, הן בין השנים 167 עד 37 לפנה"ס. המקורות ההיסטוריים שברשותנו הם ספרים חיצוניים (שנשתמרו על ידי הנוצרים). במסורת היהודים הספרים החיצוניים מקבים א ו-ב נשכחו, המילה מקבים לא נזכרה יותר (אלא רק חשמונאים), ולרוב אלו מוזכרים בשלילה. ייתכן שחז"ל ניסו להשכיח החשמונאים.

ספר מקבים א - חובר בעברית, המחבר תומך בחשמונאים, מתואר בו תולדות החשמונאים ממתיתיהו ועד לנכדו יוחנן הורקנוס, ולכן גם מתארכים אותו לתקופתו של יוחנן הורקנוס, מה גם שבו יש יחס אוהד לרומא ששנים מעטות אחר שלטונו אלו כבשו את הארץ. הספר שמצוי בידינו כיום הוא תרגום לעברית של התרגום שלו ליוונית.

ספר מקבים ב - חובר ביוונית, נכתב על ידי יסון איש קיריני, האירוע ההיסטורי האחרון הנזכר בו הוא 143 לפנה"ס, והוא מתחיל בשתי אגרות שנשלחות ליהודי מצרים לחגוג את חנוכה. הספר אוהד את הרומאים ולכן גם הוא מתוארך ללפני 67 לפנה"ס. זהו ספר דתי יותר מקודמו, והעותק שבידינו כיום הוא קיצור של המקור ותרגומו.

השתלשלות המאורעות שהובילה לגזרות הדת מתוארים בארבעה מקורות: **מקבים א א-ב**: נאמר שאנטיוכוס הרביעי עלה לשלטון והוא היה רשע. מיד לאחר עלייתו יצאו אנשים מקרב היהודים ואמרו שהם צריכים להדמות לגויים סביבם, וכתרו איתם בריתות. כאם מתחיל תהליך ההתיוונות, וזה שבע שנים לפני הגזרות. בהמשך, יוצאות משפחות מקרב היהודים ומבקשות לבנות גימנסיון. שם היו יהודים שמשכו את עורלתם על מנת שלא יראו יהודים ויתקבלו לחברה היוונית. במקבים ב, ד, מוטלת האשמה על בניית הגימנסיון על יאסון (אחיו של חוניו הכהן הגדול), שהדיח את אחיו תוך תשלום שוחד, ומבקש לבנות גימנסיון ואפביון. הגימנסיון היה מוסד החינוך של העיר היוונית. ילדי העיר היו חייבים ללכת אליו כתנאי לקבלת אזרחות. הוא הכיל תרגילים גופניים לשם שלמות גופנית, הפעילות הייתה בעירום. המתיוונים היו אלו שהדיחו לבנייתו ולכן הם גם לא עשו ברית מילה, כי זה גרם ליהודים להראות שונים.

בהמשך נאמר שאנטיוכוס פותח במלחמה נגד תלמי, הוא מצליח וחוזר לארץ ישראל, נאמר שמיד לאחר מכן הוא שודד את המקדש ובונה מצודה חדשה. כשנתיים לאחר מכן הוא שוב בוזז את המקדש, מקים מצודה בירושלים, ומטיל את גזרות הדת (לא מצוינת סיבה).

עד כה, גם ממקבים א וגם ממקבים ב עולה שתהליך ההתיוונות התחיל עוד לפני גזירות הדת, וחלק מהעם אפילו פנה לאנטיוכוס בבקשה שיקים גימנסיון. בהמשך, מנלאוס גם משחד את אנטיוכוס כדי שימנה אותו לכהונה הגדולה, וזו פעם ראשונה שאדם שאינו ממשפחת הכהונה הגדולה משמש ככהן. כך, יש לנו שלוש קבוצות בחברה היהודית:

- מתנגדים (המכבים).
- מתיוונים מתונים (יסון).
- מתיוונים קיצוניים (מנלאוס).

מכבים ב ה-ו: בשנים 167-168 לפנה"ס אנטיוכוס פולש בפעם השנייה למצרים. בעקבות שמועה לא נכונה שאנטיוכוס נפטר, יסון (שהתאכסן אצל טוביה בעבר הירדן) מנסה לכבוש עם צבא של אלף איש את העיר ממנלאוס. כאשר אנטיוכוס שומע על כך הוא חושב שיש מרד בירושלים. לכן הוא מגיע לירושלים, הורג רבים מאנשיה, ויחד עם מנלאוס, מחללו. המקדש הפך למקדש לזאוס. אנטיוכוס מפרסם אז את גזרות הדת. לאחר מכן, השליטה על העיר ממשיכה להיות בידי המתיוונים הקיצוניים, ויש מעט מאוד מתנגדים, בהם המקבים, אלו נאלצים לברוח.

למעשה, אנטיוכוס מטיל את גזרות הדת משום שהוא חושב שיש מרד כנגדו וכנגד ההתיוונות, ולכן כדי לדאוג שהמצב יחזור לקדמותו הוא מטיל את גזירות הדת. במקבים א זה לא מוזכר כי שם מאדירים את החשמונאים, ולכן לא מראים שם את הסיבות לגזרות אלא רק את תגובתם אליהן.

יוסף בן מתתיהו רק אומר שאנטיוכוס לקח כסף רב (ב-169), ועל סמך זה מסיקים הסטוריונים, שכמו מלכים אחרים הוא נהג לשדוד מקדשים כדי לממן מלחמתו. הוא עוד מוסיף שב-167 הוא נכנס שוב, עורך מסע שוד רציני ומטיל את גזירות הדת. יוסף בן מתתיהו כמעט לא מוסיף דבר על מקבים א, ולכן אנו מסיקים שזהו המקור שלו.

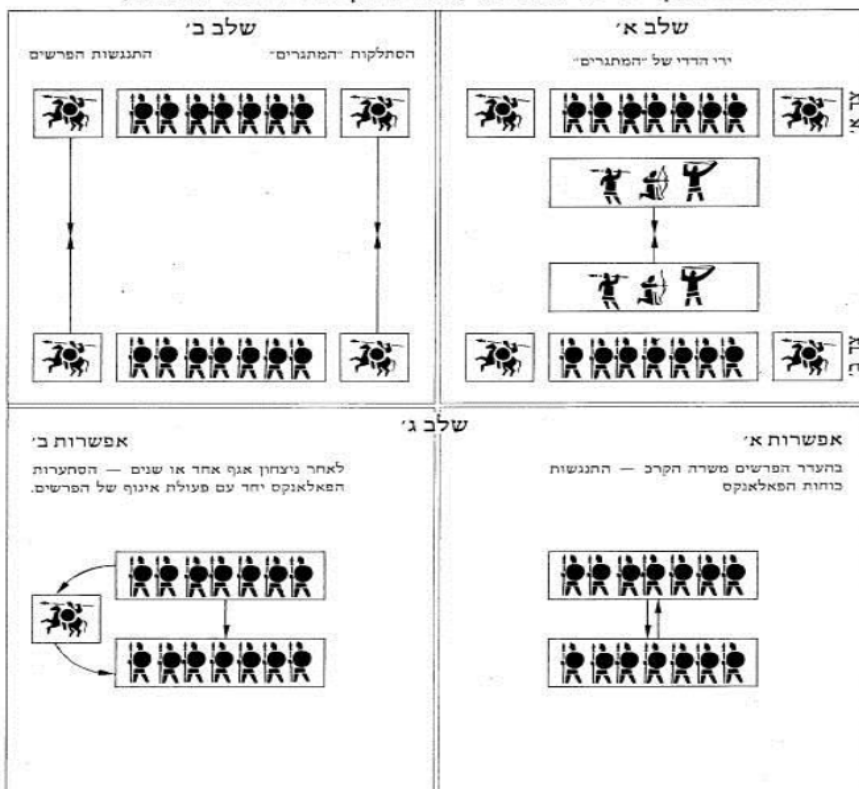
דניאל י"א: שם מתואר חזון של הנביא דניאל. גם שם נאמר שאחרי שאנטיוכוס פולש למצרים ב-169, הוא פולש שוב לירושלים, ולאחר מכן זה מצוין שוב באשר ל-167. נאמר שצבאו בא וחילל את המקדש, והוכנס פסל אלילי. נאמר שהמתיוונים היו לצידו של אנטיוכוס ולעומתם יודעי האלוהים עשו כמצוותיו.

למעשה, לפנינו שתי סיבות להטלת גזירות הדת:

1. אנטיוכוס חשב שהיה מרד דתי (ולכן התגובה דתית).
2. מנלאוס, כדי להשליט את דעותיו, גורם לאנטיוכוס להשליט את הגזרות.

על פי **מקבים א, ב**, מתתיהו הורג פקיד של המלך שדורש מהם להקריב לו קורבן. אותו פקיד מוקרב כקורבן לאלוהים, וכך גם מתחיל המרד. המרד התחיל במודיעין כי שם החשמונאים גרו (הם גם קבורים באזור זה). בהמשך, מתתיהו ובניו בורחים. מוצגת בפנינו בהמשך סיטואציה שבה נלחמים ביהודים שבמדבר ביום שבת ואלו נהרגים כי לא התגוננו. לכן מתתיהו מסיק ממאורע זה שיש להלחם בשבת.

השלבים העקריים של המערכה (ללא שיתוף פילים ו/או מרכבות)

כדי להבין את הקרבות נעבור על מבנה הצבא הסלבקי, על פי פפירוסים, ממצאים ארכיאולוגיים (פסיפסים וציורים) וחומר אפיגרפי (לוחות כתובים שנשתמרו). הבסיס היה בנוי מחיל רגלים כבד, קל ופרשים, ולעתים אף נתווספו מרכבות ופילים. היחידה העיקרית היא **הפלאנקס**, יחידה הכוללת 16 שורות של חיילים, בכל שורה 16 חיילים, ולעתים היו כלולות בדבר יחידות רבות של כאלו. המטרה היא להפחיד ולהתריע - כולם צועדים יחד, בקצב יחיד, וזה גם תפקידם של הפילים.

יחידה שביעית - הקרבות וחג החנוכה

בפרק זה נשאל רק על חג החנוכה ועל עזרת יהודה ליהודי התפוצות, ורק חלקים אלו מופיעים בסיכום.

לפי מקבים א, לאחר נצחון יהודה בקרב הרביעי (קרוב בית צור) הצבא הסלבקי נסוג (חוזר לאנטיוכיה), ויהודה עולה לירושלים, מביס את המתיוונים ומטהר את המקדש וחל חג החנוכה. לפי מקבים ב, אנטיוכוס הרביעי מת, ולכן ליסיאס חוזר לאנטיוכיה. אנטיוכוס החמישי שאז היה בן 5 מומלך, וליסיאס, שהיה האפטרופוס שלו חוזר לאנטיוכיה כדי להגן אליו. יהודה, לפי ספר זה, מנצל את הוואקום הפוליטי, עולה לירושלים ומטהר המקדש. עם זאת, יהודה לא מצליח לכבוש את החקרא.

הסיבות לחג החנוכה

כעת נברר מדוע חוגגים את חנוכה, ומדוע במשך שמונה ימים (אין לנו חג אחר של שמונה ימים, וגם חנוכות המקדשים של משה ושלמה היו שבעה ימים בלבד).

מקבים א: "ויעשו את חנוכת המזבח שמונה ימים, ויקבעו כי יוחגו ימי החנוכה בזמניהם מדי שנה בשנה" כלומר זה משום טיהור המקדש. לא נאמר למה נמשך שמונה ימים. במקרא, חג היה אכילת בשר הקורבן, וכך גם נעשה אז, משמע אז צורת החג הייתה שונה מהיום.

מקבים ב: "בזכרם שלפני זמן קצר הם עשו את חג הסוכות כשהם רועים במערות כדרך החיות", זהו מקור ראשוני שנכתב על ידי יהודי שגר בחו"ל. נאמר שחנוכה היה למעשה מועד שני לסוכות לאחר שהמקבים לא הצליחו לחגוגו שכן המקדש רז לא היה בידיהם. מכאן אנו מסיקים שחנוכה הוא באורך שמונה ימים, כי סוכות הוא שבעה ימים ושמיני עצרת. אופן החגיגה היה עם ענפים וכפות תמרים, כהקבלה לארבעת המינים - אבל לא נאמר כיצד חגגו בשנים שלאחר מכן.

יוסף בן מתתיהו: "יהודה חגג עם בני עירו את חידוש הקורבנות בבית המקדש במשך שמונה ימים", זהו מקור שנכתב זמן רב לאחר מכן. הוא אומר שהחג נחגג משום טיהור המקדש, ולא ניתנת סיבה לשמונת הימים. לאור ההקבלות בינו לבין מקבים א, אנו מסיקים שזהו המקור שלו. הוא מוסיף שבלשונו ולשון דורו זהו חג האורים, שכן הגאולה ייתה כמו אור.

מגילת תענית: "בעשרים וחמישה בו חנכת יומין תמניא ודלא למספד" - ב 25 לכסלו תמנה שמונה ימים ולא תספיד. בסכוליון של המגילה נאמר שהסיבה לאורך החג היא שלקחו שמונה ימים להכין את המנורה, ובחלק אחר שלו נאמר שזה כי לקח שמונה ימים להכין את המזבח.

התלמוד הבבלי: "נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים" כלומר החג הוא שמונה ימים בגלל נס פך השמן, שארך כשמונה ימים (למעשה, היו שבעה ימי נס - כי השמן הספיק לשבעה ימים יותר מהמצופה). בעיה נוספת היא שמקור זה נכתב במאות 6-7, ואין לו כל סימוך היסטורי. אנו מסיקים שנס החנוכה הומצא כי אף אחד מהמקורות הראשוניים לא מצינו.

תפילת על הנסים: "קבעו שמונת ימי חנוכה אלו בהלל והודאה" דומה למקבים א - טיהור המקדש והנצחון הם הסיבה, לא נאמר למה נמשך שמונה ימים. גם תפילה זו מבססת את הדעה שסיפור פך השמן הומצא.

מדוע הומצא נס פך השמן?

מהמקורות הקדומים נסיק שככל הנראה הסיבה לחג היא טיהור המקדש. אבל בשנת 70 לספירה המקדש נחרב ואז איזו סיבה יש לחגוג אותו? למעשה, מסיבה זו כל מגילת תענית בוטלה שכן כולה עסקה בנצחונות שלאחר החורבן כבר לא היו רלוונטיים. בתקופת בית המקדש, גם אם התרחש הנס, לא הייתה סיבה להזכיר אותו, שכן חנוכת המקדש עצמה היוותה סיבה מספיק טובה לחגוג. אבל לאחר מכן הסיבה לחג נהפכה ללא רלוונטית, אבל רצו שזה ימשיך להחגג, ולכן הנס הומצא.

לאחר חנוכת המקדש

יהודה יוצא למסעות מלחמה בכל רחבי ארץ ישראל ואפילו מחוץ לגבולותיה. הוא נלחם באדומים מדרום ומסייע ליהודים בעבר הירדן ובגליל. הוא מנצל את זה שלליסיאס יש דברים רבים לטפל בהם ואת זה שלאור כך רוב הצבא לא מצוי בארץ.

אבל, עולה השאלה, מיהם אותם היהודים שמחוץ ליהודה? נשים לב שבתקופה הפרסית המחוזות היו מחולקים לפי מאפיינים אתיים, ולכן נניח שאז כל היהודים ישבו ביהודה. אבל, ביהודה ישבו אר היהודים שהוגלו וחזרו מבבל, בעוד שבגליל בעבר הייתה ממלכת ישראל. בגלות אשור, חלק מהתושבים הוגלו, אבל חלק נותרו שם. למעשה, ייתכן שיהודים אלו הם צאצאים של ממלכת ישראל. עוד ייתכן, שמשום שיהודה הייתה קטנה וצפופה, חלק מתושביה היגרו לאזורים שמחוצה לה. בהמשך לסיבה הראשונה, גם ייתכן שזהו עם אחר שהובא על ידי האשורים והתגייר.

לאחר הקרב החמישי

ליסיאס מגיע להסכם עם היהודים בדבר ביטול גזירות הדת (מופיע רק במקבים ב). גם המקדש חוזר לידי היהודים, ויוסף בן מתיתיהו אומר שמנלאוס הוצא להורג. יוסף בן מתיתיהו מאשים אותו בסכסוך.

על פי **מקבים א, ז**, דמטריוס הורג את בן דודו אנטיוכוס ואת ליסיאס ומשתלט על הממלכה. אז מגיעה אליו קבוצה של מתיוונים ומסכסכת בינו לבין היהודים. החשמונאים גם כן לא מעוניינים להפסיק במרד כל עוד הכהונה לא תהיה בידם (לאחר ההסכם עם ליסיאס היא הועברה אל יקים שהיה מתיוון מתון).

המאבק הופך למאבק יהודי פנימי, שכן המתיוונים מסכסכים כנגד החשמונאים, החשמונאים רוצים הכהונה לעצמם ולכן ממשיכים להלחם, החסידים ומבקשי הצדק כלל לא רוצים להלחם, ואליקים הורג אותם - וכל אלו מראים שזה מאבק יהודי פנימי.

יחידה שמינית - מדינת החשמונאים

לא נשאל על פרק זה.

יחידה תשיעית - הכתות בימי בית שני

המקורות בהם נשתמש לתקופה זו הם בעיקר הספרים שנכתבו על ידי יוספוס פלביוס.

1. מלחמות היהודים ברומאים.
2. קדמוניות היהודים (היסטוריית היהודים מהבריאה, מחולק ל-20 ספרים ש-13 מהם הם עיבודים מחדשים של התנ"ך).
3. נגד אפיון.
4. חיי יוסף (אוטוביוגרפיה, רובו עוסק בחצי השנה שלפני נפילת יודפת - ספר תגובה לכך שהתייחסו אליו כעריק).

יוסף בן מתיתיהו לכאורה היה צדוקי (שכן היה כהן) אבל לבסוף מחליט להיות פרושי. הוא נולד בשנת 37 לספירה, בן למשפחת כהנים (למשפחה מיוחסת מתוכם), היה חלק מהלוחמים כנגד הרומאים שרובם התאבדו במערה בידפת והוא הסגיר את עצמו, ניבא לאספסיאנוס שיהפוך לקיסר וזה אכן קרה, זה מציב את בני טיטוס במאבק כנגד היהודים - ויוסף בן מתיתיהו שוחרר והצטרף אליו, והוא ניסה לשכנע את היהודים להכנע - אבל אלו לא שמעו לו. לאחר החורבן, יוספוס חזר לרומא, ושם קיבל את ביתו הישן של אספסיאנוס. אז, הוא שינה את שמו ליוספוס פלביוס - פלביוס היה שם משפחתו של אספסיאנוס. הוא חי על חשבון הקיסר, ושם כתב את ספריו, ולכן הספר **מלחמות היהודים ברומאים** הוא בעייתי ואינו אובייקטיבי.

ייחוסו של יוספוס: מהספר חיי יוסף, אנו למדים שהכנים חולקו ל-24 משמרות, כל אחת כיהנה שבוע, והוא היה שייך למשפחה של המשמר הראשון (משפחת יהויריב), וגם למשפחת החשמונאים - היה מזרע מלכות. אנחנו למדים שזה נולד בשנת 37 לספירה, ושכלל אדם היה מסמך ייחוס - משמע הייחוס היה חשוב.

חינוכו של יוספוס: "נחשבתי ליוצא דופן בכל הקשור לזכרון והבנה... ותמיד נהגו לבוא אליי יחד הכהנים הגדולים". הוא מדגיש את הזכרון בשל מקומה של התורה שבעל פה, עבודה צריך זכרון רב. למעשה, על זה הויכוח - מי מפרש את התורה? האם יש פירוש בעל פה? בגיל 16 הוא לומד את דעות שלוש הכתות, הוא עוד לא משתכנע לאן הוא משתייך, עד שבהמשך הוא נהיה חסיד של בנוס. הוא שהה אצלו שלוש שנים, מחליט שזה לא בשבילו, חוזר לעיר ומצטרף לפרושים.

תיאור הכתות בכתבי יוסף בן מתתיהו - האיסיים

מלחמת היהודים ב: יש אדם בשם יהודה שמקים אסכולה חדשה, ולפני זה היו שלוש אסכולות ליהדות - צדוקים, פרושים ואיסיים. הוא עובר לדבר על האיסיים - אצלם אין משמעות להגדרת המשפחה המסורתית (הייחוס אינו חשוב). הם לא התחתנו, אלא אימצו ילדים של אחרים והטמיעו בהם את תורתם. הם חיו חיים שיתופיים (שוויון כלכלי) ולבשו בגדים לבנים (כבגדי הכהנים ההדיוטות). היו להם סעודות טקסיות משותפות (דומה לאכילת הקורבנות), אשר לפנייהם טבלו במקווה ולבשו בגדים מיוחדים. בראשם של האיסיים עמדו מפקחים או משגיחים, אשר היו מעין כהנים. הם עסקו בכתבים, אשר עסקו בגוף ובנפש ונחננו ביכולת הריפוי. הם האמינו כי הגוף מתכלה, אולם הנפש ממשיכה אל העולם הבא. כאשר אדם ביקש להצטרף לכת, היה עליו להמתין שנה מחוץ למחנה, כדי ללמוד את דרכיהם מבחוץ, ובתקופה זו נותנים לו חברי הכת את בגדיהם ומעדר (לצורך חפירת בורות לעשיית צרכים, שנחשבו למטמאים את הגוף), ובדקים אז את רוחניותו. אחרי כן, היה עליו לעבור ועדת קבלה של שנתיים נוספות, במהלכן יכל לטבול במקווה, ובדקים את קפדנותו, ורק אם נמצא ראוי - מתקבל. ניתן לגרש חברי כת הנתפסים בעבירות חמורות. היה קיים זרם אחר של האיסיים שכן האמין במוסד הנישואין ונישאו לאחר שבחנו את נשותיהם במשך 3 שנים. יחסי המין נועדו לצרכי התרבות בלבד. ככל הנראה הפרושים והצדוקים היו נפוצים יותר, ולכן היה צורך מועט יותר לתאר את דרכיהם, ולכן יוספוס מתמקד כל כך באיסיים.

סיכום מאפייני האיסיים:

1. סגפנות והימנעות מנישואין.
2. בזים לעושר וחיים בשיתוך מלא ברכוש.
3. תלבושת אחידה - בגדים לבנים.
4. הקפדה על טהרה, טבילה לפני האוכל.
5. ארוחות משותפות.
6. תהליך קבלה קפדני (שלוש שנים).
7. עשיית הצרכים מחוץ ליישוב.

הצדוקים והפרושים

הצדוקים - קרויים על שם כוהני בית צדוק, שאליו השתייכו הכהנים הגדולים מימי שלמה ועד לגזרות הדת של אנטיוכוס אפיפנס. מקובל להניח שמרביתם השתייכו לשכבות הכהונה. **הפרושים** - מלשון פורש או מפרש, חז"ל למעשה היו ממשיכי דרכם של הפרושים. לפי יוסף בן מתתיהו, רוב העם תומך בפרושים.

מלחמת היהודים, ב, 166-162: הפרושים נחשבים לאלו המפרשים את החוקים בצורה המדויקת ביותר והם המנהיגים (אבל, הוא פרושי ולכן מגמתי לטובתם). הם אומרים שהבחירה נתונה בידי האדם אבל מייחסים הכל לגורל, ומאמינים בעולם הבא. לעומת זאת, הצדוקים "**כופרים בכל**" וטוענים כי הבחירה בין הטוב לרע היא בידי האדם בלבד, אין גורל ואין עולם הבא. הוא נותן את הרושם שהם כופרים משום שהם לא מאמינים בעולם הבא - וגם לדעת הרמב"ם מי שלא מאמין בכך כופר. הצדוקים לא מקבלים את פרשנות הפרושים לתורה ואת התורה שבעל פה, ובעוד שהפרושים מטפחים איש את רעהו, הצדוקים עוסקים זה בזה כזרים ומתנהגים כנוכרים.

קדמוניות היהודים, י"ח: הפרושים מאמינים בתחיית המתים וגלגול נשמות עבור הנשמות הטובות, ולפי הצדוקים "**נעלמת הנשמה עם הגוף**" וכל קיומם הוא בעולם הזה. נשים לב שתחיית המתים לא מופיעה בתורה, ולמעשה הפרושים מרחיבים עליה בעניין זה.

שם, 399: הפרושים הוסיפו הלכות שאינן מתוך התורה, ושלא קשורות אליה, וזהו גרעין המחלוקת בין שתי הכתות הללו. הפרושים אומרים שזה ממסורת.

המחלוקות בין הצדוקים לפרושים

מועד חג השבועות (קצירת העומר): בויקרא י"ג לא ניתן תאריך מדויק לחג השבועות, אלא נאמר שמתחילים לספור שבעה שבועות מ"מחרת השבת" - הצדוקים מדברים על השבת שאחרי החג, ולכן שבועות תמיד יהיה בימי ראשון, בעוד שהפרושים אומרים שזה למחרת היום הטוב, כלומר מתחילים לספור מ-ט"ז בניסן. אז גם קוצרים את העומר. לפי **משנה מנחות י, א** אנו מבינים שגם אם היה צורך לקצור ביום שבת הפרושים עשו זאת, וזאת למרות שהצדוקים טענו שזהו חילול שבת. למעשה, נערך סביב טקס שלם כדי להראות את הפרשנות שלהם ואת המעשים שלהם, וכל זה כדי להראות שהם עומדים לצד הפרשנות שלהם ולא מקבלים את זו של הצדוקים.

חיבוט ערבה בסוכות - תוספתא סוכה פ"ג: אם שביעי של סוכות הוא בשבת, גם אז ביצעו חיבוט ערבה. הצדוקים באו בערב שבת וחסמו את הגישה למזבח כדי שזה לא יקרה. הצדוקים לא מכירים במנהג זה שלא מופיע בתורה ולכן גם אסור לחלל שבת עבורו, ולדעת הפרושים מותר העניין.

ניסוך המים - משנה סוכה ד: זהו עוד מנהג שהפרושים הכירו בו והצדוקים לא. הפרושים עשו טקס שלם סביב זה, נהגו לנסוך מים על המזבח בעוד שהצדוקים כדי לצחוק על מנהג זה שפכו מים על רגליהם, והפרושים אף רגמו באתרוגים צדוקי שעשה זאת. נשים לב - כל הטקסים הללו שיצרו הפרושים נועדו לאפשר לעם (שאינם כוהנים) להשתתף בעבודה הדתית וכך להתקשר לדת ולמקדש.

מחלוקת מחצית השקל: כל יהודי היה נותן חצי שקל כדי לממן הפולחן במקדש. הצדוקים התנגדו לתרומה זו (כנראה משום אקסלוסיביות הכהונה), וגם כאן אנו רואים היבט של השתתפות במקדש או לא.

יחידה עשירית - יהדות הבית השני בתרבות החומרית **בפרק זה לא נשאל על מאפייני הקבורה.**

מקוואות טהרה

נועדו לטהר, מפני סוגי הטומאה השונים:

1. מגע עם מת (במדבר י"ט) - החמור ביותר, ההטהרות אורכת שבעה ימים.
2. הפרשות מאיברי המין (ויקרא ט"ו).
3. צרעת (ויקרא י"ג-י"ד).
4. נבלות, שרצים ומגע בהם (ויקרא י"א).

דברים הנטמאים: אדם, כלים, בגדים ואוכל. אדם מטמא את כל אשר הוא נוגע בו.

בויקרא ט"ו כתוב שכדי לטהר צריך לרחוץ הבגדים והגוף במים, ונאמר שאם אדם טמא נוגע בכלי חרס - אין דרך לטהר הכלי. במדבר י"ט עוד מוסיפים שזהו תהליך של שבעה ימים כדי לטהר מטומאת המת.

אין איסור להיות טמא, אבל כדי להכנס למקדש יש חובה להיות טהור. נאמר "**ורחץ בשרו במים וטהר בערב**" ומכאן חז"ל תיקנו מקוואות טהרה. מבחינה ארכיאולוגית, נמצאו מקוואות רק לאחר תקופת החשמונאים. סוגי מקוואות:

1. מקווה פשוט - גרם מדרגות המאפשר גישה נוחה למקור המים, חצוב בסלע. היו גם מקוואות פשוטים עם מדרגות מסביב, מכל הכיוונים.
2. מקווה בעל גרם מדרגות כפול - אחד ליציאה ואחד לכניסה (שמטומאים וטהורים לא ייגעו זה בזה).

3. מקווה עם אוצר - האוצר הוא מיכל ליד המקווה בו יש את כמות המים הכשרים. אז, במקווה ממלאים מים רגילים (לאו דווקא כשרים), פותחים הפתח ביניהם וכך מכשירים המים האחרים. זה מאפשר החלפה נוחה של המים במקוואות (במקרה שאלו מתעפשים). זאת שכן, במים במקווה צריכים להיות לא שאובים, ובערך ארבעה סאה (750 ליטר), וזה קשה להשיג כזו כמות של מים - ולכן שומרים מיכל אחד עם מים כאלו, ומטהרים שוב ושוב מים רגילים.

באותה תקופה היו כ-850 מקוואות, ותפוצתם שיקפה את ההתיישבות היהודית. אז, אפשר היה אפילו לראות מקוואות טהרה בתוך בתים, והיו המון מקוואות בתוך מכלולי מגורים.

כלי אבן

כלים רבים היו עשויים מאבן (מלע הקירטון, שהיה סלע רך), כי בניגוד לכלי חרס הם לא קיבלו טומאה. כשמשויים את הפריסה של כלי האבן עם זו של המקוואות אנו מקבלים ממצאים זהים, ומכאן אנו מסיקים שרק היהודים השתמשו בכלים כאלו.

אדם ייקרא **חבר**, אם הוא מקפיד על דיני טומאה וטהרה, בעיקרם: לא יתן תרומה ומעשר לעם הארץ, לא יעשה טהרות לעם הארץ, שיאכל בטהרה, ולא מתארח אצל עם הארץ. **עם הארץ** הוא מי שלא מקיים דיני טומאה וטהרה.

יחידה 11 - קומראן ומגילות מדבר יהודה

ב-1947 שני רועי צאן בדואים מצאו מערה עם קנקנים מאורכים ובתוכן מגילות, אשר הכילו כתבים יהודיים כגון ספרות מקראית (למעט מגילת אסתר), ספרות חיצונית וספרות כיתתית (בעלי אופי בדלני). במערה הראשונה, נמצאו המגילות הבאות:

1. מגילת ישעיהו.
2. מגילת הסרכים (תקנון).
3. פשר חבקוק - מבאר את פרקים א-ב בספר חבקוק. כתבו בכתב ארמי (זה של היום) אבל שם אלוהים המפורש נכתב בכתב עברי קדום.
4. מגילת ישעיהו השנייה.
5. מגילת בני האור ובני החושך.
6. מגילת ההודיות.
7. מגילה חיצונית לבראשית.

רוב סוחרי העתיקות, באותה תקופה לא רצו במגילות.

בהמשך, נמצא סרך היחד - הוא תקנון קהילת היחד. אנו מבינים כי יש לקהילה זו נושא של שיתופיות, ואנו רואים תאימות רבה עם תכונות האיסיים אשר ראינו אצל יוסף בן מתתיהו. לאחר גילוי האתר נחפר האתר על ידי כומר צרפתי בשם רולאן דה-וו, לצורך קבלת מידע על מקום מושבם של האיסיים. נמצאו שם מקוואות רבים, אמות מים, אלפי צלחות אבן, המוכיחים קיום של חיי טומאה והרה במקום ומרמזים על האיסיים (משום הריבוי הרב שלהם). הייתה שם התמסות טוטאלית לקהילה - אפילו את הדעה צריכים לרתום למען הקהילה, "**להיות יחד בתורה ובהון**". בסרך היחד גם מדובר על דרכי ההצטרפות לקהילה.

עם זאת, ישנם כמה קשיים הקשורים לאפיון האתר בקומראן כקשור למגילות וכמקום מגורי האיסיים:

1. אף אחת ממגילות מדבר יהודה, לא נמצאו בקומראן.
2. לצד האתר בקומראן, נתגלו בתי קברות שצורת הקבורה בהם (קברי פיר, שכללו קבורה אישית וראשונית) לא התאימה לצורת הקבורה של האיסיים, וגם נמצאו קברים של נשים וילדים. עוד בדקו, ועל פי הבדלים בצורת קבורה שונות הסיקו שהיו שם גם קברים של בדואים - אבל גם באלו שלא שייכים לבדואים נמצאו נשים וילדים.
3. נמצאו באתר לטרינות (גומחות ששימשו כשירותים), בעוד שידוע שהאיסיים עשו את צרכיהם מחוץ לעיר.

עם זאת, יש גם כמה נקודות שתומכות בכך: היה חדר אוכל משותף, והיה ריבוי של מקוואות טהרה ענקיים.

כך, אנו מקבלים כמה גישות:

1. האיסיים, המגילות וקומראן לא קשורים זה לזה, וייתכן שהמגילות שייכות לקבוצת כהנים מירושלים.

2. המגילות והאתר בקומראן קשורים זה לזה, אבל אין להם קשרים לאיסיים.

3. יש קשר בין כל השלושה.

דעתו של **דניאל שוורץ** מבוססת על דעתו של **אלברט באומרטון** שאומר שההבדלים שנראים בין המגילות לאיסיים הם קטנים. שוורץ אומר שההבדלים שכיום נראים לנו כקטנים בעבר היו מכריעים, ולכן בין האיסיים לאנשים עליהם מדברות המגילות אין קשר.

תוכן המגילות

כללו, בין היתר, את:

1. **מגילת ברית דמשק**: העתק כמעט מדויק של מגילות קומראן.

2. **מגילת המקדש**: המגילה הארוכה ביותר. עסקה בדיני טומאה וטהרה ובמקדש. יש

בה תיאור של המקדש שייבנה באחרית הימים. כת מדבר יהודה לא השתמשו

במקדש שבירושלים כי לא הסכימו עם דיני הטומאה והטהרה שבו.

3. **מגילת הנחושת**: חרוטה על גבי נחושת, ומופיעה בה רשימת אוצרות (כסף, זהב,

מטבעות) לצד מקום מחבואם.

הדמויות במגילות היו:

1. מורה הצדק, העומד בראש הקבוצה, הוא הקובע מה הפרשנות לטקסטים.

2. הכהן הרשע, הצדוקי.

3. איש הכזב, מנהיג הפרושים.

4. העדה/היחיד/המתנדבים - הכינויים לכת במגילות.

לוח השנה במגילות מדבר יהודה

האפשרויות המוכרות ללוח שנה הן: לפי השמש (365.25 ימים), לפי הירח (354 ימים) או לוח

משולב. במגילות מדבר יהודה, לוח השנה היה בן 364 ימים, והוא הופיע גם בספרים

החיצוניים (ספר חנוך). זהו כמעט לוח שמש, בו יש חלוקה ברורה לשבועות ($364/7=52$).

כלומר, זהו לוח שנה קבוע! החגים היו בימים מסוימים בשנה וכו. כאן אנו מקבלים שיש פחות

משמעויות לחדשים ויותר לשבועות. חודש ניסן, למשל, התחיל בימי ד, כי בו נבראו המאורות.

משמע, החגים שחגגו אנשי קומראן היו בתאריכים שונים מאלו של שאר הכתות. על פי פשר

חבקוק, טור י"א, כהן הצדוקים מגיע לכת בדיוק בזמן יום כיפוריהם, להכשילם בקיומו, ולדעתו

לא הייתה בזה כלל בעיה כי אין זהו יום הכיפורים האמיתיים.

לוח שנה זה יצר בעיה, בגלל הפרשים הייתה בעיה בעונות החגים ובמיקום השבת, והפתרון

היה פעם בשבע שנים, להוסיף שבוע חופש שלא היה שייך לאף שנה.

בדיקות מעלות שבתנ"ך כנראה השתמשו בלוח שנה כזה - כך, בספר היובלים, אשר עובד לפי

לוח האיסיים, המבול היה שנה, ובספר בראשית, אשר עובד לפי הלוח העברי הנוכחי - הוא

לקח שנה ועשרה ימים.

יחידת סיכום - היקף הזרמים והכתות בבית שני

ראשית, נשים לב שגם אחרי תקופת הבית השני הייתה מחלוקת כמעט על כל נושא הלכתי. למשל, בית הלל ובית שמאי. אבל, עולה השאלה, מדוע שתי קבוצות אלו מוגדרות יחד כחז"ל, בעוד שבבית שני החלוקה לכתות היא ברורה? זה, למשל, משום שהבתים לא נבדלו זה מזה, אפשר היה לקיים נישואי תערובת ביניהם, ולמעשה הם יחד שימשו כמעין זרם אחד, בעוד שבתקופת בית שני היו זרמים נפרדים בתוך העם.

יוסף בן מתתיהו, מתאר את האיסיים ככת (hairesis), במשמעות של אסכולה פילוסופית, שיטה, השקפה. למעשה, מקור המילה כת הוא בחז"ל. כך, במסכת העוסקת בפסח מתייחסים לכת כקבוצה בחברה. הכת, מוגדרת לרוב כקבוצה קטנה, או כקבוצה הנמצאת במתח עם המוסדות המרכזיים, וחלק גם הגדירו כת כקבוצה שהכניסה אליה היא מבחירה חופשית - וכל זה מתאים לאיסיים.

בין הכתות היה הבדל בנישואין ואף בלוח השנה, ולמעשה לא היה ביניהן כמעט מחנה משותף.

נשים לב, שלגבי שלושת הכתות מתקופת בית שני גם צורת אפיון זו היא בעייתית, שכן בפרושים רוב העם תמך, והצדוקים שלטו במקדש. למרות כל זה, באומרגטן טוען שגם הצדוקים וגם הפרושים נחשבו לכתות, משום ההיבדליות של הקבוצות השונות. הוא מביא כהוכחה את זה שיוספוס פלביוס אמר שהאיסיים כללו 4000 איש ומעלה, ושבשם י"ז, נאמר שהפרושים כללו 6000 איש ומעלה. אולם, גם זה בעייתי שכן יוספוס פלביוס אמר שהפרושים היו רוב העם ושהאיסיים היו קבוצה קטנה יחסית - כנראה זה מספר מייצג.

הזרמים והכתות השונות ככל הנראה נוסדו משום ההלניזם והשפעת גזירות הדת. באומרגטן משתמש במושג "**תרבות של מובלעת**" - כלומר קבוצה המפרידה את עצמה מהעולם ומסביבתה על ידי חומה, וכתוצאה מכך קיימת בין החברים תחושת זיהוי מוגברת. היהדות התנהלה כמובלעת במשך שנים, גם בזמן גזירות הדת. זה נראה דווקא בזמן הקמת המדינה החשמונאית העצמאית. לכן, אנו מסיקים שדווקא ההסתמכות על המודל ההלניסטי היא זו שגרמה למובלעויות חדשות ולכתות.

יחידה 12 - התקופה הרומית ומרד החורבן

ב-63 לפני הספירה פומפיוס כובש את ארץ ישראל, ומדינת יהודה תחת כיבושו הופכת לאוטונומיה. בתחילה נשארו השליטים החשמונאים, ולאחר מכן כיהן הורדוס, כמלך וסאל. היה זה שלטון רומי עקיף. הורדוס ירש את הטריטוריה של החשמונאים, אחרי מאבק בו הוא הורג את כל בני משפחת החשמונאים, למעט אשתו מרים. לאחר מכן התחלק השטח בין שלושה מבניו. בשנה 6 לספירה, ממונה במקומם נציב רומי, וכך עובר השלטון להיות שלטון רומי ישיר. תקופה הנציבות נחלקה לשניים, כאשר בין 43-41 היה נציב יהודי - אגריפס הראשון (הנציב) גדל יחד עם הקיסר קלאודיוס. הנציב הרומי יש בקיסריה שהפכה לבירה.

מעמד הפרובינקיות נקבע לפי מדיניות הרומאים וחשיבותה האסטרטגית. הנציב היה מפקד הצבא המקומי, ולכן חשיבותו נקבעה גם לפי גודל הצבא המופקד תחתיו - מעמד הפרשים, לאחר מכן סנטור ולבסוף קונסול.

בתחילה, ארץ ישראל הייתה תחת מעמד הפרשים, עמדו תחת הנציב גדודי חיילות עזר של הצבא הרומי שגויסו מקרב האזרחים הנוכרים שבארץ (דבר שגרם להתדרדרות היחסים בין היהודים לנוכרים), ובזמן המרד ולאחריו היה הנציב במעמד של סנטור - הוצג בה לגיון רומי דרך קבע.

המרד הגדול

באביב שנת 66 לספירה פרץ מרד החורבן, בסופו הוחרב בית המקדש. הסיבות לו היו:

1. **לאומית:** התנגדות לכיבוש הרומי.
2. **תרבותית:** התנגדות לתרבות רומי.
3. **כלכלי:** מאבק איכרים על הקרקע.
4. יחסי היהודים והנוכרים בארץ.

למעשה, שלוש הסיבות הראשונות מאפיינות כל מרד שהוא, והרביעית מיוחדת למקרה שלנו. עוד בשנים שלפני המרד היה היחסים בין היהודים לנוכרים מתוחים, ואלו אוט אוט הובילו למרד. נתבונן על קיסריה כמקרה מבחן: נשים לב שהורדוס הוא זה שבנה אותה לכבוד הקיסר אוגוסטוס. חלקים מהעיר נבנו על הים, וזו הפכה לנמל הגדול ביותר בעולם (כך, גם בית המקדש השני, ששיפץ הורדוס, הפך למתחם הדתי הגדול בעולם). בקיסריה ישבו יהודים ונוכרים. יוסף בן מתתיהו מדבר על ריב סביבה - היהודים אומרים שהיא שייכת להם משום יהדות הורדוס, והנוכרים אומרים שהיא נועדה להם כי הורדוס הציב פה פסלים ומקדשים. בתחילה הנציב פליקס אומר שזה של הרומאים, ובהמשך פוסק כך נרון קיסר. לדברי יוספוס פלביוס, החלטתו של נרון קיסר, המתווספת ליחס שיטתי כנגד היהודים שהפגינו הרומאים ולטבח יהודי קיסריה, הובילה לפרוץ המרד. למעשה, הפסקת נוהל הקרבת הקורבן כלפי הקיסר, לפי יוספוס פלביוס, הייתה הנקודה הממשית בה החל המרד.

הנציב של יהודה לא מצליח להשתלט על המהומות ונציב סוריה שברשותו היו שני לגיונות (היה במעמד סנטור) מחליט לדכא המרד בעצמו. הוא מדכא המרד בגליל ומחליט לעלות לירושלים, ממקם את צבאו בבית חורון ושם היהודים השמידו את רוב הלגיון. הייתה זו נקודת המפנה, אז החל רוב העם לתמוך במרד.

במרד היו שתי קבוצות עיקריות שהשתתפו:

- מורדים מתונים, כדוגמת יוספוס פלביוס.
- קבוצות מורדים אקטיביסטיות שדחו כל ניסיון למו"מ עם הרומאים. לפי יוספוס פלביוס, הן כללו את: סיקריים, יוחנן מגוש חלב, שמעון בר גיורא, האדומים והקנאים.

אנו רואים שלמרד אין הנהגה אחידה ומאורגנת. יוספוס פלביוס רושם את ספרו כשהוא בחסות הקיסר הרומי. הוא מנסה לפתח רעיון לפיו המרד התפתח בגלל חוסר נכונות מצד הגורמים היהודים הקיצוניים והנציב להתפשר - הוא כמובן לא מאשים את הקיסר כי הוא בן חסותו.

מלחמת היהודים ב, 117-118: יוספוס פלביוס מאשים איש הקרוי יהודה בתחילת המרד - יהודה הזה מקים אסכולה חדשה, רביעית במספר, מסיבות דתיות-כלכליות. המרכיב הלאומי באסכולה זו היה חזק ביותר, ודרכה התפתח המרד.

קדמוניות היהודים, י"ח, 25-23: כאן אפשר לראות, שוב, שיוספוס מאשים את יהודה בתחילת המרד ושהוא מנקה את ההנהגה הרומית מאשמה.

בהמשך, יוספוס פלביוס מספר על תקופתו של סיליה, הנציב שכבש את מצדה, הוא אומר שהמציאות הייתה קשה, ושהקבוצות האקטיביסטיות אף נלחמו זו בזו. נעבור על התיאור של יוספוס פלביוס לקבוצות האקטיביסטיות:

1. **הסיקריים:** קרויים על שם הסיקרא, חרב שהם נהגו לשאת - נהגו להשתלב בהמון ולרצוח ללא סיבה. יוספוס מציג אותם כשודדים ורוצחים שלאחר הרצח גם השתתפו בזעקות האבל ולכן לא חשדו בהם. הם ביצעו את שריפת ארכיון ההלוואות, וזה מרד כלכלי - אנו מסיקים שהם מהשכבות החלשות או רוצים תמיכת שכבות אלו. על רקע זה, כל רציחות אלו מקבלות הסבר חברתי-כלכלי, אבל ליוסף בן מתתיהו היה נוח להראותם כברבריים בגלל הסכסוך ביניהם. החזיקו במצדה, רק בשנת 73 הרומאים הכניעו אותם.
2. **הקנאים:** קבוצה מקרב תושבי ירושלים. שמם מיוחס לפנחס בן אלעזר הכהן המכונה בתורה כקנני. הם קיבלו תמיכה מבית שמאי, ונחשבו לאליטה. היו מתנגדים לסיקריים.
3. **יוחנן מגוש חלב:** היה מאזור הגליל, מנהיג מקומי שלא קיבל את סמכות יוסף בן מתתיהו (ולכן מוצג בצורה שלילית). כשהרומאים כובשים את הגליל עולה יוחנן לירושלים ומתחבר לקנאים.
4. **שמעון בן גיורא:** היה קרוב בדעותיו לסיקריים, ישב בירושלים.

יחידה 13 – תוצאות המרד

יציאתו של רבן יוחנן בן זכאי מירושלים ליבנה

סיפור זה מופיע בארבעה מקורות מאוחרים, שנכתבו מאות שנים לאחר שהאירוע התרחש. בכל אחד פרטי סיפור המסגרת מעט שונים, וכך גם הבקשה. בקרב הסיפורים עולה השאלה מה יחסו של רבן יוחנן בן זכאי למרד ולמה הוא רוצה לצאת מירושלים.

התלמוד הבבלי:

כאן ניתן לנו סיפור יציאת ריב"ז מירושלים. הבריונים (כינאי גנאי לקיצוניים) הם שאוסרים לצאת מירושלים – החכמים רוצים שלום והבריונים לא נותנים להם לצאת, והבריונים שורפים את האוכל שבעיר כדי להאיץ את התסיסה.. מתברר שגם ראש הקנאים, בן אחותו של ריב"ז, מפחד משאר הקנאים. ריב"ז מבקש ממנו שימצא דרך עברו לצאת. הוא מציע לו להתחזות למת וכך לצאת. אבל בשער הבריונים רוצים להערים קשיים לגופה, לבדוק שהוא אכן מת. אבל בסופו של דבר אבא סיקרא (ראש הקנאים) משכנע אותם לא לעשות זאת שמא יחשבו אותם רומאים לברבריים, שאפילו בפני גופת הרב מערימים קשיים.

בהמשך ניתן המפגש שבין ריב"ז לאספסיאנוס. בתחילה קורא לו ריב"ז מלך, וכשאספסיאנוס אומר לו שעל כך הוא חייב שתי מיתות (גם הוא אינו מלך, וגם אם הוא מלך – מדוע לא יצא עד כה), מסביר לו ריב"ז שירושלים לא נופלת בידי מי שלא עתיד להיות מלך, ולמעשה הוא מנבא שזה יהפוך למלך. באותו שלב מקבל אספסיאנוס הודעה שהוא ממונה למלך, ורוצה לגמול לריב"ז. ריב"ז מבקש שלוש בקשות ("**תן לי יבנה וחכמיה, ושושילתא דרבן גמליאל, ורופאים שירפאו את רבי צדיק**"). ריב"ז לא ביקש להפסקת המלחמה שכן אלוהים הסיח אותו מזה, או שרצה לבקש דבר שסביר שיקבלו. בקשות אלו של ריב"ז באות משום הרצון לשמור על החיים היהודיים לאחר החורבן. הוא רוצה לשמר את גרעין העם בשלושה יסודות: תורה (המשך קיום מרכז רוחני ביבנה – ראה הערה בנושא מטה), מלכות בית דוד ומשיח (המשך שושלת המלוכה ממנה עתיד לבוא המשיח), צדיקים (הצלת חיי רבי צדוק שהרבה בתעניות למניעת החורבן). למעשה, מוצלת למעשה שושלת הנשיאות ומוסד החוכמה. על בסיס תשתית זו יוכל העם להבנות מחדש גם אם בית המקדש ייחרב והעם יצא לגלות. רבי עקיבא אמר שהוא לא ביקש שיניח לירושלים כי פחד שבקשתו תהא מוגזמת מדי ולא תיענה.

מקור זה מתרחש בשנת **שלושת המלכים** היא שנת 68, בה מתחלפים שלושה קיסרים. אבל בכך גם יש קושי, כי המצור על ירושלים לא היה בתקופתו של אספסיאנוס אלא של טיטוס.

אבות דרבי נתן: בקשה צנועה יותר – להתפלל וללמוד ביבנה.

איכה רבה: הבקשה הראשונה הייתה להפסיק את המצור, לה אספסיאנוס לא מסכים, והבקשה הבאה היא להניח לשער המערבי לארבע שעות ולהניח לריב"ז ואנשיו לברוח.

עולה השאלה, מדוע דווקא יבנה? פרופסור גדליה אלון שילב כמה מקורות ואמר שיבנה הייתה עיר שבויים – ולמעשה ריב"ז לא בחר את יבנה אלא נאלץ ללכת לשם. המקורות הללו נכתבו שנים רבות לאחר המאורע המדובר, אז כבר יבנה הייתה במעמד של מרכז דתי ורוחני, ולכן כך היחס אליה במקורות אלו.

מרד החורבן מנקודת מבטה של האימפריה הרומית

היה זה מרד קשה מאוד להכנעה. למעשה, כובשי יהודה סירבו לקבל מהסנאט את התואר יודיכוס (על שם המקום אותו כבשו), שכן פחדו להיות מזוהים איתו. יוספוס פלביוס מוסיף ואומר שטיטוס קיסר משאיר לגיון בירושלים כדי לפקח על הקורה בה גם לאחר המרד. נבנה שער נצחון ברומא, ובאחד מהצדדים אנו אף רואים תהלוכה של שבויים עם כלי המקדש. הרומאים הפיקו סדרת מטבעות שנקראת יהודה הכבושה, בהם יהודה מסומנת כאישה עצובה וקשורה.

כל אלו מעידים על גודל המרד ועל הקושי הרב שהיה לרומאים בהתמודדות איתו.

תוצאות מרד החורבן

על פי יוסף בן מתתיהו וחז"ל היה חורבן גדול, המון שבויים. לפי יוסף בן מתתיהו היו תהלוכות שבויים, הבוגרים הוצאו להורג, הקטנים לעבדות. היו כשמונים אלף שבויים ולמעלה ממיליון הרוגים.

אנו רואים הרס מוחלט, חורבן טוטאלי. על היהודים מוטל **המס היהודי** בגובה חצי שקל, שיש להביאו מידי שהה לקפיטוליום ברומא - בעבר מס דומה ניתן עבור הקורבן במקדש בעלייה לרגל אליו - זהו מס של השפלה. המס בוטל רק במאה הרביעית בזמנו של הקיסר יוליאנוס שכפר בנצרות, ואף נתן אישור לבנות בית מקדש חדש (מה שלא יצא לפועל).

מנחם שטרן כתב שאזורים רחבים שממו לחלוטין, שליש ממניין היהודים נהרגו, בוטלה הכהונה הגדולה. עם זאת, ממצאים ארכיאולוגיים מראים שרוב היישוב היהודי לא נחרב, רוב הפגיעה הייתה דתית ובירושלים.

לחברה היהודית, השפעת המרד הייתה רחבה:

1. **כלכלית** - הפקעת קרקעות, מסים חדשים.
2. **דתית** - חורבן המקדש השני.
3. **חברתית** - המעמדים החברתיים השתנו, נעלמה הכהונה הגדולה, יחד עם הצדוקים, האיסיים, כת מדבר יהודה. גם בית הלל ושמאי ירדו מהזירה הפוליטית.

היהדות ללא בית המקדש

אבות דרבי נתן א ד: רבי יהושע אמר שהיהדות לא יכולה להתקיים בלי בית המקדש, וריב"ז השיב לו שאפשר לכפר על עוונות בעזרת גמילות חסדים. למעשה ריב"ז יוצר יהדות חדשה, שללא מרכז רוחני. התפיסה היא חדשה - לא מנסים למרוד ולשנות את הגזירות, אלא משנים את היהדות. הפולחן הופך לעממי ואישי, ואולי מכאן נובעת הצלחתו של ריב"ז.

יחידה 14 - מרד בר כוכבא

מרד התפוצות: התרחש במצרים ובאזור קפריסין. הוא התרחש בזמן שלטונו של טריאנוס קיסר, אז מוספים הלגיון השני לארץ (לצד הלגיון העשירי שכבר היה בירושלים), וכך עולה מעמד הנציב לזה של קונסול. אנו מסיקים שבתקופה זו הייתה גם תסיסה בארץ.

מקורותינו לתקופת מרד בר כוכבא יהיו:

1. **מקורות היסטוריים:**

1. **קסיוס דיו** - מתוך חיבור ההיסטוריה של רומא שאבד, הפרטים על המרד נשתמרו בתקציר שערך הנזיר קסיפילניוס.
2. **היסטוריה אוגוסטה** - ספר היסטוריה של הקיסרות הרומית, מיוחד לאליוס ספרטיאנוס, עבר עריכה מאוחרת.
2. **מקורות ארכיאולוגיים:** כגון אגרות, מטבעות, מערכות מסתור. יש לנו מיעוט מקורות לגבי מרד זה, כולם נערכו, ואפילו שמו של בר כוכבא לא היה ידוע עד לפרסום ספרו של שמואל יבין ב-1952. הוא אומר שרוב החוקרים טוענים ששמו שמעון - שכן זה הוטבע על מטבע. כמה חודשים לאחר מכן נמצאו אגרות בר כוכבא, ועליהן חתום שמעון בן כוסבא, ומכאן אנו למדים את שמו. יגאל ידן אפילו הוסיף "מלחמת בר כוכבא חסרה הסטוריון כיוסף בן מתתיהו" וכנראה לכן אין לנו מידע לגביה.

הסיבות למרד

1. קסיוס דיו - הקמת עיר אלילית על חורבן ירושלים והקמת מקדש אלילי על חורבות בית המקדש.
2. היסטוריה אוגוסטה - גזירה על ברית המילה. שני המקורות מתארכים מאורעות אלו ל-130 לספירה, לפני פריצת המרד. אבל, לדברי אבסיוס, איליה קפיטולינה הוקמה רק ב-136 לספירה, וכך עולה השאלה האם הכן הקמת העיר היוותה סיבה למרד, או שלמעשה הייתה תוצאה שלו.

לפי **משנה תענית** בתשעה באב קרו חמישה אירועים היסטוריים, והם, לפי הסדר"

1. נגזר על אבותינו שלא ייכנסו לארץ.
 2. חרב המקדש הראשון.
 3. חרב המקדש השני.
 4. נלכדה בית"ר.
 5. נחרשה העיר - ירושלים נהרסה והוקמה מחדש כאיליה קפיטולינה.
- וגם מקור זה, שנותן את הדברים לפי סדרם, תומך בכך שאיליה קפיטולינה הוקמה במהלך המרד או אחריו, ולא לפניו, שכן בית"ר הייתה המעוז האחרון של המורדים והמרכז שלהם וזו נהרסה לפני חרישת ירושלים.

עם זאת, על המטבעות שמתארים את קום העיר אין תאריכים, אבל הם מתוארכים (לפי אירועים היסטוריים מתאימים) ללפני שנת 135, ולפי זה הקמת איליה קפיטולינה היוותה סיבה למרד ולא תוצאה ממנו. מסיבה זו רוב החוקרים מניחים שהעיר האלילית אכן הוקמה לפני המרד, ושהמרד פרץ משילוב של שתי הסיבות.

ביטול המילה לא היה משום גזירה כנגד היהודים, אלא כי הם תפסו את המילה כסירוס שהייתה אסורה לפי חוק. זו גזירה שהוטמעה מטעמים מוסריים, ולכן גם הקיסר שאחרי הדריאנוס הסכים למילה רק אצל היהודים.

בספרו של דיו קסיוס יש תיאור תמציתי אך מדויק של המרד. נשים לב שהמרד התרחש ביהודה בלבד, אחריו יהודה כולה נחרבה, אבל המרכז היהודי עבר לגליל, שלא נחרב וככל הנראה לא השתתף במרידה.

נסקור את תפוצת המרד על פי מערכות המסתור ומטבעות בר כוכבא. **מערכות מסתור:** אלו מאפיינות בעיקר את שפלת יהודה. ביהודה נמצאו מערכות תת קרקעיות רגילות אך גם מערכות מסתור (עפ פיר בכניסה, מחילות, חדרים) שאליהן היו בורחים אם הרומאים מגיעים. פיר הכניסה היה צר, איש הלגיון לא יכל להכנס אליו על כל שריונו, ומיד לאחר מכן היו מחילות נסתרות דרכן יכלו להרוג הלגיונרים בקלות. כל זה מתאים לתיאורים אצל קסיוס דיו, נמצאו מעטות כאלה ביהדות ומאות בגליל. **מטבעות בר כוכבא:** תפוצתם חופפת לתפוצת מערכות המסתור. אלו היו מטבעות שנטבעו על גבי מטבעות של השלטון - על מטבעות כסף טבעו מחדש, ובמטבעות נחושת שיפו את המטבע וטבעו מחדש. בגליל לא היו כלל מטבעות כאלה.

מתפוצת שני אלו אנו מסיקים כי המרד לא היה בגליל. כמו כן, עד היום, נמצאו בירושלים ארבעה מטבעות בר כוכבא בלבד, וגם אלו כנראה היו שייכים כשלל לחיילים רומיים. כנראה, שהסמל של המקדש על המטבע היה סמל בלבד והמרד לא הגיע לשם.

במהלך המרד, בר כוכבא השיג שליטה מלאה על יהודה (למעט ירושלים) ולפי האגרות שנמצאו עולה שהוא שימש כחוכר הקרקעות, תפקיד שנעשה על ידי הרומאים קודם לכן.

תוצאות המרד

לפי קסיוס דיו, יהודה התרוקנה כמעט מכל תושביה, יישובים רבים חרבו, וכך אכן עולה מחפירות ארכיאולוגיות. תוצאות נוספות, היו:

1. חורבן כמעט מוחלט של יהודה למעט הפריפריה.
2. שינוי שמה של יהודה לפלשתינה.
3. לדעת חלק מהחוקרים אף נאסר על היהודים להכנס לירושלים ולהר הבית.

לאחר מרד בר כוכבא לא היו עוד מרידות - פסיביות מוחלטת מתחילה לאפיין את היישוב היהודי בתחומי ארץ ישראל. בהמשך, ברוב המקורות היחס לבר כוכבא היה שלילי, כמי שהביא את החורבן.